

Pealkiri: Avalikud hüved ja sotsiaalhoolekanne

Autor: Aija Kosk

Võtmesõnad: Heaolu, avalikud hüved, ühishüved, tasuta-sõitjate probleem, väliskulu, sotsiaalhoolekanne, heoluriik, liberaalne heoluriik, sotsiaaldemokraatlik heoluriik, konservatiivne heoluriik

Lühike versioon

Üldiselt on riigid loodud nende elanike poolt eesmärgiga suurendada oma heaolu. Euroopa kultuuriruumis tähendab heaolu head tervist; mugavaid elamistingimusi; isikuvabadusi; ohutuid töötingimusi; ja garantiid töötuse korral. Need heaolu elemendid võib jagada majanduslikeks ja üldkultuurilisteks, mis on seotud ühiskonna põhiväärtustega. Heaolu saab saavutada vajaduste rahuldamise ja / või tarbetute soovide kõrvaldamise kaudu.

Majandusteadusest lähtuvalt eeldab inimeste vajaduste rahuldamine erinevat tüüpi kaupade ja teenuste tarbimist - heaolu saab osta poest. Palju vähem teadvustatakse endale, et heaolu sõltub ka meie sotsiaalse ja looduskeskkonna tervisest. Turvatunde loob valitsetud riik, millel on sõltumatu kohtusüsteem; vaba meedia; politsei ja armee, mis tagavad sise- ja välisjulgeoleku; riigi toetus haridusele ja teadusele; aga ka toetused transpordile, keskkonnakaitsele ja kultuurile ning toimiv sotsiaalkindlustussüsteem. Kõiki eelnimetatud kaupu ja teenuseid nimetatakse ühise nimetajaga avalikeks või ühishüvedeks. Turumajanduse mõistes on avalikud ja ühishüved turutõrked, mis tähendab, et turg ei saa nende jaotamisega hakkama. Neoklassikalise lähenemise kohaselt oleks selle probleemi lahendus avalike ja ühishüvede muutmise era- või klubihüvedeks. Keynesi lähenemise kohaselt peab valitsus sekkuma ja korraldama ise avalike ja ühishüvede pakkumise. See, kuidas valitsused korraldavad avalike ja ühishüvede jaotamist, sõltub valitsuse poliitilisest lähenemisest.

Sotsiaalhoolekanne on süsteem, mille eesmärk on kindlustada ühiskonnale erinevad vabadused ja luua inimressursside arendamise kaudu paremad võimalused majandusarenguks. Selle eesmärgi täitmiseks korraldab riik avalike ja ühishüvede jaotamist. Sotsiaalhoolekanne hõlmab ka sotsiaalkindlustussüsteemi, mis toetab inimesi haiguse, tööõnnetuse, töövõimetuse ja töötuse korral. Sotsiaalhoolekande eest vastutavat riiki nimetatakse heoluriigiks.

See, kuidas valitsused korraldavad avalike ja ühishüvede pakkumist, sõltub valitsuse poliitilisest lähenemisest. Missugused konkreetset eesmärgid valitsus oma kodanike heaolu suurendamiseks valib ja missuguseid vahendeid selleks kasutab, sõltub võimupartei või koalitsiooni sotsiaal-poliitilistest vaadetest. Sotsiaal-poliitilisest lähenemisest tulenevalt on Taani sotsioloog G.Esping-Andersen (1990) jaotanud heoluriigid kolme klastrisse: liberaalne, sotsiaaldemokraatlik ja konservatiivne.¹

---

¹ Esping-Andersen, G., 1990

Fresh-up Economics

Erasmus+ Strategic Partnership
2019-2021

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Peale selle õppematerjali omandamist on õppijal ülevaade, kuidas defineeritakse heaolu ning missuguste hüvede tarbimisest heaolu sõltub; miks turg ei saa avalike ja ühishüvede jaotamisega hakkama; missugused on võimalused nende turutõrgete lahendamiseks; ja kuidas klassifitseeritakse healuriike lähtuvalt sellest, kuidas nad lahendavad avalike ja ühishüvede pakkumist. Kokkuvõttes oskab õppija märgata, kuidas tema riigi valitsus korraldab elanike heaolu suurendamist ning omab paremaid oskusi järgmistel valimistel oma eelistuste tegemiseks.

Pikk versioon

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Heaolu.....	4
2. Era-, klubi-, ühis- ja avalik hüve.....	5
3. Avalike ja ühishüvede tarbimisega seotud probleemid.....	7
4. Sotsiaalhoolekanne ja heaoluriik.....	8
5. Kolm heaoluriigi tüüpi.....	9
6. Kuidas mõõta heaolu.....	11
7. Kokkuvõte.....	12
Kasutatud kirjandus.....	13

Sissejuhatus

Kõigi riikide valitsuste eesmärk on / peaks olema oma kodanike heaolu suurendamine. Üldiselt tähendab heaolu lihtsalt head enesetunnet. Heaolu võib saavutada, kas vajaduste rahuldamise ja / või tarbetutest soovidest ja unistustest loobumise kaudu. Majanduslikus mõttes tähendab vajaduste rahuldamine erinevate **kaupade ja teenuste ehk hüvede** tarbimist. Hüvede klassifitseerimiseks või rühmitamiseks on erinevad võimalused. Siinkohal jagame hüved klassideks, võttes aluseks kaks tunnust: konkurents ja välistatavus. Nende tunnuste olemasolu või puudumise põhjal jagatakse hüved nelja klassi: erahüved, klubihüved, ühishüved ja avalikud hüved. Turg on era- ja klubihüvede pakkumisel suhteliselt edukas, kuid ühishüvede ja avalike hüvede pakkumisel see ebaõnnestub. Niisugust turumajanduse olukorda nimetatakse turutõrkeks. Turumajanduses tegelevad turutõrgete lahendamiseks valitsused. Avalike ja ühishüvede jaotamise korraldamine sõltub valitsuse sotsiaal-majanduslikust poliitikast. Esping-Anderseni (1990) sõnul võib lähenemine sotsiaal-majanduslikule poliitikale olla liberaalne, sotsiaaldemokraatlik või konservatiivne.

Selle õppematerjali peamine eesmärk on anda ülevaade, kuidas eri tüüpi heaoluriigid tegelevad avalike ja ühishüvede pakkumise korraldamisega ning sellega seoses kodanike heaolu suurendamisega. Selle eesmärgi saavutamiseks käsitleme järgmisi teemasid:

1. Kuidas defineerida heaolu?
2. Kuidas klassifitseeritakse hüvesid konkurentsi ja välistatavuse tunnuste alusel?
3. Probleemid avalike ja ühishüvede pakkumisega.
4. Sotsiaalhoolekanne ja heaoluriik.
5. Heaoluriigi kolm tüüpi ja nende lähenemine avalike ja ühishüvede pakkumisele.
6. Kuidas mõõta heaolu ja sotsiaalhoolekande poliitika edukust.

1. Heaolu

Igas majandussüsteemis on ettevõtete eesmärk maksimeerida oma kasumit ja majapidamiste eesmärk suurendada oma heaolu.² *Psychology Today* sõnul on heaolu tervise, õnne ja õitsengu kogemus. See hõlmab head vaimset ja füüsilist tervist, kõrget rahulolu eluga, tähenduse või eesmärgi tunnetamist ja võimet stressi maandada. Üldisemalt - heaolu tähendab head enesetunnet.³ Euroopa kultuuriruumis põhineb heaolu järgmistel väärtustel: hea tervis; mugavad elamistingimused; isikuvabadused; ohutud töötingimused; ja garantiid töötuse korral. Need heaolu elemendid võib jagada majanduslikeks (majanduslik heaolu) ja üld-kultuurilisteks, mis omakorda on seotud ühiskonna põhiväärtustega.^{4,5} Heaolu on võimalik saavutada vajaduste rahuldamise ja / või tarbetute soovide kõrvalejätmise kaudu.

Lihtsustatud hierarhiline ülevaade meie vajadustest on toodud joonisel 1. Abraham H. Maslow (1908–1970), Ameerika psühholoog, kes on tuntud psühholoogilise tervise teooria väljatöötajana, klassifitseeris inimese kaasasündinud **vajadused** hierarhiliselt.

Joonis1. Maslow vajaduste hierarhia⁷

Maslow vajaduste hierarhia kohaselt põhineb inimese heaolu esmalt tema füsioloogiliste ja turvalisusvajaduste rahuldamisel. Füsioloogilised vajadused on vajadused, ilma milleta me ei saa elada (toit, vesi, õhk, uni jne) ning turvalisusvajadus tähendab turvatunnet (füüsiline ja rahaline ohutus, töökindlus, tervis). Neid kahte vajaduste gruppi nimetatakse ka põhivajadusteks. Kui põhivajadused on rahuldatud, püüab inimene realiseerida oma sotsiaalseid vajadusi. Me kõik otsime sotsiaalseid sidemeid sõprade ja perega ning soovime, et teised meid austaksid. Sellega püüame suurendada oma enesehinnangut ja enesekindlust. Eneseteostus on

² Kerem, K., Randveer, M., 2007

³ *Psychology Today* (05.05.2020)

⁴ Sutrop, M., 2016

⁵ Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J.-P. 2009

⁶ OECD Better Life Index (25.08.2020)

⁷ Informaatika õpilastele, (08.05.2020)

inimese täieliku potentsiaali realiseerimine. See on hierarhia kõrgeim tase, mille poole püüdleme.⁸

Kahjuks arvatakse sageli ekslikult, et vajadused ja soovid on sünonüümid ning neid kasutatakse alternatiivsete mõistetena. Tegelikult viitavad vajadused millelegi, mida on vaja ellujäämiseks, kuid **soovid** asjadele ja nähtustele, mida inimesed elus tahavad. Soovid pole meie eksistentsi jaoks põhilised ega hädavajalikud. Inimese ellujäämine ei ole ohus, kui ta ei suuda oma soove täita, eriti arvestades, et soove on lõputult, sest me pole kunagi täielikult rahul. Võib öelda, et soovid moonutavad meie enesehinnangut ja lõppkokkuvõttes isegi vähendavad meie heaolu.⁹ Samas, kõik inimesed püüavad oma vajadusi, aga ka soove täita, et olla õnnelikud.

Majanduslikus mõttes peavad inimesed nii oma põhi- kui ka sotsiaalsete vajaduste rahuldamiseks tarbima erinevat tüüpi kaupu ja teenuseid ehk hüvesid. Järgmistes peatükkides vaatleme, milliste omaduste järgi hüvesid klassifitseeritakse ning kuidas erinevatesse gruppidesse rühmitatud hüved käituvad turul.

2. Era-, klubi-, ühis- ja avalik hüve

Enne hüvede klassifitseerimist selgitame, missuguste tunnuste alusel me hakkame neid klassifitseerima. Nendeks tunnusteks on **konkurentsus ja välistatavus**. Majandusteaduses öeldakse, et hüve on konkurentne, kui selle tarbimine ühe tarbija poolt takistab või vähendab selle tarbimise võimalust teise osapoole poolt. Hüve peetakse mittekonkurentseks, kui selle tarnimise kulu täiendava tarbijani on null. Kui ostate pudeli vett ja joote seda, ei saa keegi teine seda juua. Kui ostate arvuti, ei saa keegi teine osta sama arvutit. Pudel vett või arvuti on seega konkurentsed kaubad. Kui te aga rajate oma maja ette ilusa lillepeenra ja teil pole piirdeaeda, siis saavad kõik tänavat kasutavad inimesed teie lillepeenart imetleda. Kaunis lillepeenar on mittekonkurentne hüve - ei ole tähtis, kui palju inimesi seda vaatab, nad ei „vaata seda ära“.

Hüve nimetatakse välistatavaks, kui on võimalik takistada mittemaksjate juurdepääsu sellele hüvele. Võrdluseks, hüve on mittevälistatav, kui ei ole võimalik takistada mittemaksjate juurdepääsu sellele. Näiteks, teil on vaja kinno minekuks piletit, seega on kino välistatav hüve. Tänavad ja tänavavalgustus on mittevälistatavad hüved, kuna igaüks, kes öösel tänaval kõnnib, saab valgustatud tänavatest kasu. Teoreetiliselt on võimalik välistada tänava kasutamist nende poolt, kes ei maksa, kuid praktiliselt on see võimatu.

Välistatavuse ja konkurentsuse omaduse olemasolu või puudumise põhjal jagunevad kaubad nelja liiki¹⁰:

1. Erahüve
2. Avalik hüve
3. Klubihüve

---

⁸ Ibid

⁹ Purju, A., 2004

¹⁰ BoyceWire. Behavioural economics (30.09.2020)

4. Ühishüve.

Joonisel 2 on näha nende nelja hüvede grupi moodustumine välistatavuse ja konkurentsuse omaduste alusel koos näidetega. Enamik hüvesid, mille tarbimise peale inimesed tavaliselt mõtlevad, on välistatavad ja konkurentsed ehk müüja suudab takistada mittemaksjatel toodetele juurdepääsu. Neid hüvesid nimetatakse **erahüvedeks**. Erakaubad on näiteks mobiiltelefonid, rõivad, autod, külmikud, käekellad, tarbekaubad, erateenused on näiteks juuksuri- ja iluteenused jne. Erahüvede jaotamine toimub turul, pakkumise ja nõudluse tulemusel.

Klubihüvedele on omane välistatavus, mis tähendab, et tarbija ei saa hüve kasutada, kui ta selle eest ei ole maksnud. Klubihüved on mittekonkurentsed, mis tähendab, et ühe inimese tarbimine ei takista teiste võimalust sama hüve tarbida. Klubihüved on näiteks WiFi, internet, satelliittelevisioon, erapargid, erateed jne. (Vt. joonis 2) Üldjuhul on klubihüved kättesaadavad klubi liikmetele ning välistamise aluseks on klubi liikmemaksu tasumine.

	Välistatav	Mittevälistatav
Konkurentne	Erahüve Toit, riides, autod ja teised tarbekaubad	Ühishüve Puit, kala, põlevkivi
Mitte-konkurentne	Klubihüve Kino, erapark, satelliit TV	Avalik hüve Õhk, riigikaitse

Joonis 2. Neli tüüpi majanduskaupu ja teenuseid. (Source: <https://boycewire.com/>)

Ühishüvesid iseloomustab mittevälistatavus ja konkurentsus. Mittevälistatavus tähendab, et praktiliselt ei ole võimalik takistada selle hüve tarbimist nende poolt, kes ei ole selle eest maksnud. Samas on need hüved konkurentsed - mida rohkem üks inimene tarbib, seda vähem on see kõigile teistele kättesaadav. Näiteks peetakse looduslikku kalapüüki ühishüveks kuna, kui üks inimene seal kala püüab, siis on võimatu takistada teisi samal kohal kalastamast, samal ajal, mida rohkem üks inimene püüab, seda väiksem on teiste võimalust kala saada. (Vt. joonis 2)

Avalikke hüvesid iseloomustab mittekonkurentsus ja mittevälistatavus. See tähendab, et kui hüve on kättesaadavaks tehtud ühele tarbijale, siis iga lisanduv tarbija ei vähenda teiste võimalust seda hüve kasutada ning mittemaksjate tarbimise välistamine on praktiliselt võimatu. Siinkohal on esinduslikuks näiteks riigikaitse – sõjaliste rünnakute ajal ei ole võimalik kaitsta ainult neid inimesi, kes on riigikaitse eest maksnud ja ühe kaitstava isiku lisandumine ei muuda kaitset teiste jaoks nõrgemaks. (Vt. joonis 2)

Täna tuntumad avalikud ja / või ühishüved on näiteks õhk, osoonikiht, avameri ja ookeanid, kasvuhuoneefekt, samuti riiklik ja kohalik valitsemine, õigusruumi loomine ja õigusemõistmise

korraldamine, riigikaitse, avaliku korra tagamine, riigi rahvusvahelise esindatuse tagamine ja kodakondsuse määratlemine, teed ja tänavad, valgusfoorid, muuseumid, ajaloolised hooned, aga ka keskkonnakaitse, tervishoiuteenused, haridusteenused, sotsiaalse kaitse võrgustik, kultuur jne. Samas on võimalik enamust ühishüveks klassifitseeritud kaupu ja teenuseid muuta era- või klubihüveks.

Järgmises peatükis vaatleme, missugused probleemid kaasnevad ühis- ja avalike hüvede pakkumise ja tarbimisega.

3. Avalike ja ühishüvede tarbimisega seotud probleemid

Avalike ja ühishüvede tähelepanuväärne omadus on see, et turumajanduse tingimustes toodetakse neid vähem kui ühiskond neid soovib. Selle põhjuseks on asjaolu, et avalike ja ühishüvede tarbimisega kaasneb niinimetatud **tasuta-sõitjate probleem**. Tasuta-sõitjate probleem on turutõrge, mis tekib siis, kui kaubast või teenusest kasu saavad inimesed ei maksa nende tarbimise eest üldse või maksavad liiga vähe. Mittemaksjate juurdepääsu nende hüvede kasutamisele on aga võimatu välistada. Sellest tulenevalt on avalikud ja ühishüvede alatoodetud, üle kasutatud ja / või alahinnatud. Veelgi enam, kui veel ühe kliendi teenindamise piirmaksumus on sisuliselt null, on sotsiaalselt optimaalne pakkuda hüve nullhinnaga. Seetõttu ei ole avalike ja ühishüvede tootmine ärimudel ja eraturgudel puudub stiimul nende pakkumiseks.¹¹

Kuigi avalikel ja ühishüvedel puudub turu mõistes pakkumine on ühiskonnas nende hüvede järele nõudlus, mis tähendab, et neil hüvedel puudub hind, kuid neil on väärtus. Mida kõrgem on ühiskonnas nende hüvede väärtus, seda suurem on nõudlus ja seda suurem on surve nende hüvede tarbimisele, mis kokkuvõttes põhjustab avalike ja ühishüvede ületarbimise, mida G. Hadin (1968) selgitatakse kui „ühishüve tragöödiat“. „**Ühishüve tragöödia**“ on majanduslik probleem, kus igal inimesel on stiimul ressursi tarbida teiste inimeste arvelt. Selle tulemuseks on ressursi ületarbimine, alainvesteering ja lõplik ammendumine. Kuna nõudlus ressursi järele ületab pakkumise, kahjustab iga üksikisik, kes tarbib täiendava ühiku, otseselt teisi, kes ei saa enam tarbida. „Ühishüve tragöödia“ leiab aset siis, kui isikud jätavad isikliku kasu taotlemisel ühiskonna heaolu tähelepanuta.¹²

Avalike hüvede ületarbimine põhjustab reostust ja reostuskahju. **Reostus** on saasteainete sattumine keskkonda, mis põhjustab seal kahjulikke muutusi ehk **reostuskahju**. Reostus võib esineda keemiliste ainete või energia kujul nagu näiteks müra, kuumus või valgus. Paljud tegevused, mis suurendavad inimeste heaolu, tekitavad reostust: kivisöe põletamine elektri tootmiseks reostab õhku; nii tööstused kui ka kodud tekitavad prügi ja kanalisatsiooniheitmeid, mis võivad reostada pinnast ja vett; pestitsiidid leostuvad põhjavette, jõgedesse ja järvedesse ning kahjustavad elusloodust. Saastunud õhk, pinnas ja vesi põhjustavad erinevaid kahjustusi

¹¹ ThoughtCo. Social Sciences (12.10.2020)

¹² Hadin, G. (05.05.2020)

nagu näiteks haigused, hoonete ja rajatiste kahjustused, looduse hävimine jne. Neid reostuskahjusid rahalises vääringus nimetatakse väliskuludeks. **Väliskulu** on defineeritud kui kulu, mida üksikisik, ettevõtte või kogukond kannab majandustehingu tagajärjel, kus nad ise otseselt ei osale.¹³ Sellest tulenevalt, avalike ja ühishüvede ületarbimine, mis toob kaasa väliskulu, viib ühiskonna heaolu vähenemisele.

Majandusteadlased pakuvad tasuta-sõitjate ja väliskulu probleemi lahendamiseks kahte võimalust:

- Uusklassikalise lähenemise kohaselt tuleks avalikud ja ühishüved muuta erahüvedeks.
- Keynes'i lähenemise kohaselt peaks valitsus korraldama avalike ja ühishüvede jaotamist ise, kasutades erinevaid "juhtimis- ja kontrollimeetmeid".

Otsus, kuidas valitsus peaks sekkuma avalike ja ühishüvede pakkumisse, peaks põhinema analüüsil, mis selgitab, kas nende hüvede tarbimisest saadav kasu kaalub üles ühiskonna maksustamise kulud. Samas, mitte alati ei viida läbi niisugust analüüsi, küsimus lahendatakse poliitilise otsustuse korras. Järgmistes peatükkides kirjeldame erinevaid sotsiaal-poliitilisi lähenemisi avalike ja ühishüvede jaotamise korraldamisele.

4. Sotsiaalhoolekanne ja heaoluriik

Sotsiaalhoolekanne on teatud tüüpi valitsuse toetus, mille eesmärk on tagada ühiskonna liikmete põhivajaduste rahuldamine avalike ja ühishüvede osas.¹⁴ Sageli kasutatakse seda mõistet sotsiaalkindlustuse sünonüümina, kuid tegelikult hõlmab **sotsiaalkindlustus** valitsuse toetussüsteemi ainult haiguste, tööõnnetuste, töövõimetuse ja töötuse korral. Sotsiaalhoolekandega seotud vahendid võivad olla nii toetused kui ka teenused. Riiki, mis vastutab sotsiaalhoolekande eest, nimetatakse **heaoluriigiks**.

Ajalooliselt on riigi roll piirdunud abi osutamisega neile, kelle vajadusi ei suutnud rahuldada perekond, turg või vabatahtlik teenistus, nt kirik. Riik ei vastutanud otseselt inimeste sotsiaalse turvalisuse ja heaolu tagamise eest. 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses toimunud sotsiaalsete muutuste tagajärjel hakkas riigi roll ja sekkumine inimeste ellu märkimisväärselt suurenema.¹⁵ Kaasaegse heaoluriigi ajalugu ulatub 1840. aastatesse, kui Saksamaa kantsler Otto von Bismarck võttis mõnes Saksamaa osariigis kasutusele vanaduspensionid, õnnetusjuhtumikindlustuse ja arstiabi. Need programmid võeti kasutusele selleks, et vähendada töötajate väljarännet Ameerika Ühendriikidesse, kus palgad olid kõrgemad, kuid niisuguseid sotsiaalkindlustuse teenuseid ei olnud olemas.¹⁶ Aja jooksul inimeste vajadused laienesid ja lisaks sotsiaalkindlustuse küsimustele kohustusid valitsused korraldama uusi valdkondi, nagu

¹³ Economics Online. External costs. (12.05.2020)

¹⁴ Encyclopedia Britannica (10.10.2020)

¹⁵ Ware, A., Goodin, R. E., 1990

¹⁶ Boundless Political Science (5.10.2020)

haridus ja teadus, transport, keskkonnakaitse, põllumajandus, kultuur jne. Valitsused laiendasid oma tegevust sotsiaalsfääri ja sotsiaalse turvalisuse ideele tuginedes tekkis heaoluriigi mõiste.

Heaoluriik ei ole mõeldud vaestele, vaid inimeste kaitsmiseks vaesuse eest. Autorid on heaoluriigi mõistet määratlenud erinevalt. Esping-Andersen (1999) väitis, et pärast II maailmasõda tähendas heaoluriik peamiselt riiklikku sekkumist eesmärgiga vähendada inimeste majanduslikku ebakindlust nende "passiivsete" eluaastate ajaks.¹⁷ Pestieau (2006) keskendub heaoluriigi määratlemisel selle funktsioonide kirjeldamisele. Lisaks sotsiaalsete riskide maandamisele pakub heaoluriik ka sotsiaalabi ja toetab haridust, madala sissetulekuga paljulapselisi peresid jne.¹⁸ Sandmo (1995) sõnul võib heaoluriiki vaadelda kahest aspektist: (1) heaoluriik viitab avaliku sektori osale, mis tegeleb ümberjagamisega sotsiaalkindlustuse kaudu ja selliste sotsiaaltoetuste pakkumisega, millel on tugev ümberjagamise funktsioon, näiteks haridus ja kultuur; (2) riigi majandus- ja sotsiaalpoliitika, milles seatakse esikohale ebavõrdsuse vähendamine ja üksikisiku kaitsmine selliste sotsiaalsete riskide eest nagu töö kaotamine või töövõimetus.¹⁹

Järgmises peatükis on lühike ülevaade erinevatest heaoluriigi tüüpidest ning sellest, kuidas neid määratletakse ja korraldatakse avalike ja ühishüvede pakkumist.

5. Kolm heaoluriigi tüüpi

Üldiseks eelduseks (vähemalt teoreetiliselt) on, et kõik riigid on loodud eesmärgiga tagada oma elanikele füüsiline turvalisus, õigused ja vabadused. Oluline ülesanne selle eesmärgi täitmiseks on korraldada avalike ja ühishüvede pakkumine. Kuidas riigid seda teevad, sõltub valitsuse lähenemisest sotsiaalhoolekandele.

1990. aastal töötas Taani sotsioloog G. Esping-Andersen välja mudeli, mille alusel määras heaoluriigid kolme peamise klastrisse: sotsiaaldemokraatlikud, liberaalsed ja korporatiiv-konservatiivsed.²⁰ See klassifikatsioon põhineb kahel võtmeteguril, mille alusel moodustati dekodifitseerimise indeksid. Nendeks võtmeteguriteks olid: (1) kaubaks muutmine ehk see, kui võrd hoolekandeteenuste osutamine sõltub turust; ja (2) kollektiivsete eraldiste ulatus. Indeksi leidmiseks kasutas autor vanaduspensionide, tervishoiu ja töötuskindlustuspoliiside näitajaid. Lisaks sellele indeksile kasutati erinevaid heaolu näitajaid ning kontrolliti riikide kokkulangevust saadud tulemustega.²¹

Selle uuringu kohaselt on Austraalia, Kanada, Jaapan, Šveits ja Ameerika Ühendriigid liberaalsed heaoluriigid; Austria, Belgia, Prantsusmaa, Saksamaa ja Itaalia konservatiivse heaoluriidid; ning Taani, Soome, Holland, Norra ja Rootsi sotsiaaldemokraatlikud heaoluriidid.

---

¹⁷ Esping-Andersen, G., 1999

¹⁸ Pestieau, P., 2006

¹⁹ Sandmo, Agnar., 1995

²⁰ Esping-Andersen, G., 1990

²¹ Ibid

Kümme aastat hiljem kordasid R.E. Goodin, B. Headey, R. Muffels ja H.-J. Dirven (1999) heaoluriikide klassifitseerimist ja said Esping-Anderseni (1990) tulemustega sarnased tulemused.²²

Liberaalne süsteem seab esikohale majandussüsteemi ja -kasvu. Seda tüüpi riiki iseloomustavad tagasihoidlikud universaalsed toetused või sotsiaalkindlustusplaanid. Sotsiaaltoetused katavad enamasti madala sissetulekuga töölisklassi vajadusi, kuid abi saamine on tavaliselt häbimärgistatud ning toetuste piirmäärad on väga madalad. Eesmärgiks on, et inimesed ei valiks töötamise asemel sotsiaalabi. Selle süsteemi eesmärk on luua olukord, kus kõik, kes suudavad teha palgatöö, seda ka teeksid ning garanteeriksid oma heaolu ise. Liberaalses heaoluriigis on nii vaesus kui ka sotsiaalne kihistumine suur. Selle süsteemi positiivsed väärtused on võrdsed võimalused, konkurents ja sotsiaalsed õigused.²³

Sotsiaaldemokraatlik süsteem on oma eesmärgi poolest võrdsustav ja oma poliitilises stiilis silmatorkavalt universaalne. Sotsiaaldemokraadid ei püüa lihtsalt vaesust kaotada, vaid püüavad üldiselt edendada sotsiaalset võrdsust. Seda süsteemi iseloomustavad suured sotsiaalkulutused, töötasupõhised hüvitised, sotsiaalsete õiguste dekommodifitseerimine ja sotsiaalne kihistumine. Laste, eakate ja abitude eest hoolitsemisel osaleb ka riik. Seega, kõik riigi elanikud on ühendatud ühte universaalsesse kindlustussüsteemi, kust kõik saavad palgaga-seostatud toetusi ja, kus kõigil on samad õigused olenemata staatusest või soost. Niisugune süsteem tekitab kodanikes solidaarsuse riigi suhtes, kuna kõik sõltuvad riigist, siis tunnevad nad ka kohustust maksta süsteemi ülalpidamiseks makse.²⁴

Samas, kõrgetel sotsiaaltoetustel võivad olla negatiivsed tagajärjed, näiteks tahtlik soov olla töötu ja saada hüvitisi. Positiivne on see, et teadmine sotsiaalabi olemasolust õnnetuse või töökoha kaotuse korral vähendab individuaalset riskitundlikkust ja aitab inimesel muutuv olukorras kiiresti kohaneda. Selles süsteemis on näiteks ravikindlustussüsteem kogu riigi tervise arenguks. Kui haigushüvitis on korralik, valib kodanik haigestumise korral kõige mõistlikuma variandi – ta jääb koju ja ravib ennast terveks.²⁵

Konservatiivses süsteemis on turg kui potentsiaalne heaolu tagaja marginaliseeritud ja sotsiaalsete õiguste tagamine ei ole heaolu saavutamiseks alternatiiv. Kuna domineerib staatuse erinevuste säilitamine ning õigused on seotud klassi ja staatusega, siis riigi ümberjagav mõju ei ole märkimisväärne. Süsteemi mõjutab enamasti kirik, mis on pühendunud traditsiooniliste pereväärtuste hoidmisele. Nii ongi selles süsteemis peamine hoolekandeteenuse pakkuja perekond. Riigi sekkumine seisneb eelkõige rahaliste toetuste jagamisele perekondadele, kes peavad tagama hoolekandeteenuste toimimise. Sotsiaalkindlustus välistab töötud naised, kuid

---

²² Goodin, R. E.; Headey, B., Muffels, R., Dirven, H.-J., 1999

²³ Ibid

²⁴ Ibid

²⁵ Ibid

emadele on peretoetused. Lasteaiad ja muud hooldusteenuseid pakkuvad asutused on enamasti vähe arendatud. Erakindlustushüvitiste roll on vaid marginaalne.²⁶

Sõltumata sellest, kas riigi suhtumine sotsiaalhoolekandesse on liberaalne, sotsiaaldemokraatlik või konservatiivne, on kõigi riikide ülesanne korraldada avalike ja ühishüvede jagamist nii, et oleks maksimeeritud elanike heaolu. Kõik valitsused tegelevad kohtute haldamise, politseijõudude tagamise ja valitsevate institutsioonide järjepidevuse tagamisega. Samuti on peaaegu igal rahval ajaloos olnud sõjavägi, kõik tänapäevased riigid on teinud mõningaid keskkonnakaitselisi tegevusi ja toetanud uuringuid. Kõik valitsused kulutavad sellistes valdkondades nagu avaliku korra kaitse, teadusuuringud ja puhas õhk. Enamik valitsusi on seotud ka sotsiaalkindlustusega.²⁷ Riikide erinevused tulevad ilmsiks ainult eesmärkide täitmiseks vajalike vahendite valikul.

6. Kuidas mõõta heaolu

Selleks, et saada aru, kas riik on täitnud oma põhieesmärgi ja suurendanud oma elanike heaolu, on vaja inimeste heaolu mõõta. Kuidas seda teha? Kodanike heaolu mõõtmiseks on välja töötatud erinevad indikaatoreid. Tuntuim neist, mida valitsused laialdaselt kasutavad, on **sisemajanduse kogutoodang (SKP)**. Kahjuks ei ole see hea indikaator ühiskonna heaolu mõõtmiseks. Ühiskonnas toimuva kohta üldpildi saamiseks tuleb lisaks SKT-le arvestada ka sotsiaalseid ja keskkonnaalaseid arenguid, kuna immateriaalne heaolu on oluline kriteerium inimeste üldise heaolu ja õnne saavutamiseks. Keskkonnaalaste arengute mõõtmiseks on võimalik kasutada näiteks **ökoloogilist jalajälge**, mis võtab arvesse tarbimise ja tootmisharjumuste mõju keskkonnale. Selle indikaatori kohta leiate lisateavet veebilehelt www.footprintnetwork.org.

Inimeste heaolu ja valitsuse sotsiaalhoolekande tegevuse tulemuslikkuse mõõtmine on OECD üks prioriteete. OECD viimane uuring „**How's Life? 2020**” pakub võrdlevat statistikat selle kohta, kuidas OECD ja valitud partnerriikides elavate inimeste elu on muutunud. See heaolu raamistik sisaldab praegu 11 mõõdet, mis on seotud²⁸:

- Materiaalsete tingimustega, mis kujundavad inimeste majanduslikke võimalusi (sissetulek ja rikkus, eluase, töö ja töökvaliteet);
- Elukvaliteedi teguritega, mis hõlmavad seda, kui hea inimestel on olla (kui hästi nad end tunnevad), mida nad teavad ja oskavad ning kui tervislikud ja turvalised on nende elukohad (tervis, teadmised ja oskused, keskkonna kvaliteet, subjektiivne heaolu, ohutus);
- Kui seotud on inimesed ning kuidas ja kellega nad aega veedavad (töö ja eraelu tasakaal, sotsiaalsed sidemed, kodanikuaktiivsus).

---

²⁶ Ibid

²⁷ Lehrer, E., 2018

²⁸ OECD Better Policies for Better Life. How's Life? 2020 (14.08.2020)

Viimane, 2018. aastal läbi viidud uuring näitab, et võrreldes 2010. aastaga on elu läinud paremaks: inimesed elavad kauem, turvalisemalt, OECD keskmine mõrvade osakaal on langenud veerandi võrra ja inimesed tunnevad end oma ümbruskonnas üksi jalutades turvalisemalt. Tööhõive määr ja sissetulekud on tõusnud ning inimesed olid oma eluga rohkem rahul kui 2013. aastal. Heaolu langus on toimunud aga sotsiaalse suhtlemise valdkonnas ja rahaline ebakindlus on suurenenud. 7% inimestest märgib, et rahulolu eluga on väga madal ja märkimisväärne vähemus (13%) kogeb tavalisel päeval rohkem negatiivseid kui positiivseid tundeid. Rohkem informatsiooni: <http://www.oecd.org/statistics/how-s-life-23089679.htm>

Eespool nimetatud sotsiaalse heaolu mõõtmise indikaatorite loetelu ei ole täielik. Internetist leiate veel väga erinevaid heaolu mõõtmise meetodikaid.

7. Kokkuvõte

Selle õppematerjali eesmärk oli anda ülevaade, kuidas erinevat tüüpi heaoluriigid määratlevad avalike ja ühishüvede pakkumist ning lahendavad tasuta-sõitjate ja väliskulu probleemi. Eesmärgi saavutamiseks selgitati esmalt heaolu tähendust. Heaolu kõige lihtsamalt öeldes tähendab head enesetunnet. Heaolu on võimalik saavutada vajaduste rahuldamise ja / või tarbetute soovide kõrvaldamisega. Ameerika psühholoog Abraham H. Maslow selgitas, et inimese heaolu põhineb esmalt tema põhivajaduste rahuldamisel. Kui põhivajadused on rahuldatud, püüab inimene oma sotsiaalseid vajadusi realiseerida. Majanduslikus mõttes eeldab vajaduste rahuldamine erinevat tüüpi kaupade tarbimist.

Konkurentsi ja välistatavuse tunnuste põhjal jagatakse kaubad era-, klubi-, ühis- ja avalikeks hüvedeks. Turumajandus on era- ja klubihüvede pakkumisel suhteliselt edukas, kuid avalike ja ühishüvede pakkumisel tekib turutõrge, mis tähendab, et ettevõtted ei saa neid kaupu ja teenuseid pakkuda. Mittevälisstatavus põhjustab nende hüvede jaotamisel tasuta-sõitjate probleemi, mis viib nende hüvede ületarbimisele ning väliskulu tekkele. Väliskulu tähendab aga ühiskonna seisukohalt heaolu vähenemist.

Eespool loetletud turutõrgete lahendamiseks peab valitsus sekkuma. Majandusteadlased pakuvad lahenduseks kahte võimalust:

- Uusklassikalise lähenemise kohaselt tuleks avalikud ja ühishüved muuta era- või klubihüvedeks.
- Keynes'i lähenemise kohaselt peaks valitsus korraldama avalike ja ühishüvede jaotamist ise, kasutades erinevaid "juhtimis- ja kontrollimeetmeid".

See, kuidas valitsused korraldavad avalike ja ühishüvede pakkumist, sõltub valitsuse poliitilisest lähenemisest sotsiaalhoolekandele. Liberaalne heaoluriik seab esikohale majanduskasvu, mis võimaldab enamikul kodanikel töötada ja luua oma heaolu ise. Sotsiaaldemokraatlikud heaoluriigid püüavad otseselt kaotada vaesust ja edendada sotsiaalset võrdsust. Seda süsteemi iseloomustavad suured sotsiaalkulud. Riigi elanikud on koondatud universaalsesse kindlustussüsteemi, kust jaotatakse töötasupõhiseid hüvitisi ja universaalseid

sotsiaalteenuseid. Konservatiivses süsteemis on turg potentsiaalse heaolu tagajana marginaliseeritud ja sotsiaalse õiguse hulka ei kuulu heaolu saavutamine. Süsteemi peamine idee on minimeerida riigi sekkumist ainult rahaliste hüvitisteni perekondadele, kes korraldavad vajalikud hoolekandeteenused ise.

Riigid ja riikide ühendused kasutavad oma sotsiaalpoliitika tulemuste ja tõhususe mõõtmiseks erinevaid indikaatoreid. Nendeks võivad olla näiteks SKP, ökoloogiline jalajälg, OECD uuring „How’s Life?“ jne. Saadud tulemusi kasutavad riigid oma sotsiaalpoliitika kujundamisel, püüdes kombineerida avalike ja ühishüvede pakkumist nii, et nende kodanike heaolu suureneks.

Kasutatud kirjandus

1. Boundless Political Science. The Welfare State.
<https://courses.lumenlearning.com/boundless-politicalscience/chapter/the-welfare-state/> (5.10.2020)
2. BoyceWire. Behavioural economics. <https://boycewire.com/> (30.09.2020)
3. Encyclopedia Britannica. Social welfare programm.
<https://www.britannica.com/topic/social-welfare-program> (10.10.2020)
4. Esping-Andersen, G. (1999). Social foundations of postindustrial economies. Oxford: Oxford University Press
5. Esping-Andersen, G. (1990) The three worlds of welfare capitalism. Princeton: Princeton University Press,
6. Goodin, R. E., Headey, B., Muffels, R., Dirven, H.-J. (1999) The Real Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Cambridge University Press
7. Goodin, R. E., Headey, B., Muffels, R., Dirven, H.-J. (2000) The Real Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Hadin, G. Tragedy of the Commons.
<https://www.econlib.org/library/Enc/TragedyoftheCommons.html> (05.05.2020)
9. Kerem, K., Randveer, M. Mikro- ja makroökoonoomika põhikursus. Tallinn: Külim, 2007
10. Lehrer, E. (2018) Politics of Public Goods. National Affairs Vol 45
<https://www.nationalaffairs.com/publications/detail/a-politics-of-public-goods>
11. Mnmeconomics. Rivalry and excludability.
<https://mnmeconomics.wordpress.com/2011/10/21/rivalry-and-excludability/> (30.09.2020)
12. OECD Better Policies for Better Life. How’s Life? 2020
<http://www.oecd.org/sdd/how-s-life-23089679.htm> (14.08.2020)
13. Pestieau, P. (2006). The Welfare State in the European Union: Economic and Social Perspectives. Oxford: Oxford University Press
14. Informaatika õpilastele.
<https://multimeedia.typepad.com/ppk7b/2014/09/lisa%C3%BClesanne-tublimatele.html> (08.05.2020)

15. Psychology Today. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/click-here-happiness/201901/what-is-well-being-definition-types-and-well-being-skills> (05.05.2020)
16. Purju, A. (2004). Heaoluökonomika ja heaolu mõiste. Sotsiaaltrendid (6–8).. Tallinn: Statistikaamet.
17. Sandmo, A. (1995). Introduction: The Welfare Economics of the Welfare State - The Scandinavian Journal of Economics Vol. 97, iss:4, pp. 469 – 476
18. Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J.-P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Institut national de la statistique et des économiques.
19. Sutrop, M. Kas Eesti jagab Euroopa väärtusi. RiTo 11, 2016
20. ThoughtCo. Social Sciences. <https://www.thoughtco.com/social-sciences-4133522> (12.10.2020)
21. Ware, A., Goodin, R. E. Needs and welfare. London: Sage, 1990
22. World Database of Happiness <https://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/> (3.09.2020)